

"Het Laatste Jaar", Libellen in 1996

KlaasDouwe Dijkstra

Inleiding

Na het "Mega-jaar" 1995 (ik herinner jullie aan de eerste Zadellibellen *Hemianax ephippiger* ooit, Zuidelijke Oeverlibel *Orthetrum brunneum* terug na 90 jaar, Gaffellibel *Ophiogomphus cecilia* na 59 jaar, de invasie van de Zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis* en vele andere ontdekkingen) waren de verwachtingen voor het afgelopen jaar hooggespannen. Enerzijds kon het nooit weer zo goed worden, anderzijds was er de stille hoop dat het weer zou gaan donderen. 1996 had een minder mooie zomer dan zijn voorganger; veel regen in plaats van voortdurende oostenwind en zon. 1996 floreerde echter in een storm van fanatisme: de vakken moesten worden gevuld. Nog nooit was het "nieuwe stippen" gevoel zo sterk. Door de enorme inzet die getoond is om de atlas zwart te krijgen was 1996 wellicht het beste jaar ooit. Onderstaand overzicht zal hiervan getuigen.

Geen van de onderstaande waarnemingen is beoordeeld door de Commissie Waarnemingen Nederlandse Odonata (CWNO). Het is dus mogelijk dat een deel van de gepresenteerde vondsten niet acceptabel blijkt te zijn voor opname in het bestand. Verder is het mogelijk dat niet alle waarnemingen uit het bestand vermeld zijn. Het bestand was tijdens het schrijven niet beschikbaar. Wie wil verwijzen naar de informatie in dit stuk wil ik verzoeken zo veel mogelijk te refereren naar de literatuuropgaves in de tekst. Ik ontvang graag commentaar en aanvullingen op dit stuk.

Winterjuffers

De afgelopen winter was streng en droog. Al voordat de lente was begonnen waren vele vennen en poelen al volledig opgedroogd. Sombere geluiden wachtten de eerste vliegers. Reeds in maart werd gezocht naar winterjuffers, maar zonder succes. Op 21 april vond Kees Goudsmit echter twee ♂♂ Bruine winterjuffers *Sympecma fusca* bij De Kom nabij Maarn, Oost-Utrecht (Goudsmit, 1996). Dit is acht kilometer van het Veenendaalse ♀ van vorig jaar. Op 16 mei werd tijdens een (succesvolle) speurtocht naar de Maanwaterjuffer *Coenagrion lunulatum* in West-Drenthe op het Brandeveen het eerste adulte exemplaar van deze soort in Drenthe gevangen (Dijkstra et al, 1996). In 1990 was reeds een larvenhuidje gevonden bij Appelscha door Wouter de Vlieger. In het voorjaar werden tevens enkele winterjuffers gezien in de Appelbergen in het uiterste noorden van Drenthe. In het najaar kon de identiteit hiervan echter niet worden bevestigd.

In de nazomer leverde de speurtocht naar de Noordse Glazenmaker *Aeshna subarctica* weer een nieuwe locatie voor de Bruine winterjuffer in Drenthe op. Een recent uitgesloten ♀ werd gevonden op het Dwingelder Veld. Andere verrassende lokaties waren langs de Waal bij Ewijk, nabij Nijmegen (meerdere waarnemers) en het poeltje van de Vrije Universiteit. In dit merkwaardige, kunstmatige biotoopje werd op 27 augustus een ♂ en op 2 en 5 september een ♀ gezien (Turnhout, 1996b). De waarneming van "een Zygoptera" op 8 april 1995 op de Hoge Veluwe (Wouda, 1996) werd niet verder onderzocht, hoewel ook de Vuurjuffer *Pyrrhosoma nymphula* in die periode niet helemaal uitgesloten is. In Noord-Brabant deed de soort het bijzonder goed met meerdere (her-)ontdekkingen (o.a. de Oisterwijkse vennen) en tientallen exemplaren op sommige

bekende plaatsen. In Limburg werden ze vastgesteld op de Meinweg, de Brunsummer Heide en bij Echt.

De ontdekking van deze winterjuffer in Drenthe gaat gelijk met het volledig uitblijven van waarnemingen van de Noordse winterjuffer *Sympecma paedisca*, ondanks het nodige speurwerk bij Vledder. Verdere zoektochten volgend jaar moeten uitwijzen of de soort wel of niet uit Nederland is verdwenen.

Kanaaljuffer

Het ging weer verder vooruit met *Cercion lindenii*. De bekende plek bij Eindhoven werd bevolkt door honderden exemplaren. De in 1995 door Jan Boeren ontdekte populatie langs de Roer bij Herkenbosch bleek ook dit jaar enige tientalle exemplaren te omvatten. Ook op twee plekken langs de Maas tussen Obbicht en Urmond was hij aanwezig (Peter Verbeek). Opmerkelijk was de vangst van een ♂ op 22 augustus bij Rhenen door Albert Dees en Kees Goudsmits, de meest noord-westelijke in vele jaren.

Zuidelijke Glazenmaker

Deze had ten opzichte van 1995 een 'mager' jaar met drie waarnemingen. Peter Geene verzamelde een ♂ op 4 augustus op een nat veld bij de Veerse Dam op Walcheren. Hier was precies een jaar eerder een mogelijk exemplaar van de soort gezien. Jan Slaats zag drie dagen later eveneens een ♂ bij Grashoek ten oosten van de Grootte Peel. Ben Crombaghs vond er één tussen Schinveld en Brunssum. Mogelijk nageslacht van de invasie is volgend jaar te verwachten daar de soort een levenscyclus van twee jaar heeft.

Noordse Glazenmaker

Door een gerichte zoektocht naar de Noordse glazenmaker in Drenthe in het weekend van 10 en 11 augustus werden op twee nieuwe lokaties (Dwingelder Veld en Boswachterij Gees) larvenhuidjes en adulten gevonden (Ketelaar, 1996). Jeroen van Delft ving een exemplaar in het Bargerveen op 20 augustus. Hiermee is de soort bekend uit zeven uurhokken (vier plekken met bewezen voortplanting), verspreid over de gehele provincie.

Zadellibel

Terwijl Kees Mostert op 7 juni was verstrikt in een poging om de zojuist door hem ontdekte Zwervende heidelibellen *Sympetrum fonscolombeii* te vangen in de duinen ten noorden van Den Haag viel zijn oog op enkele Zadellibellen. Deze zichtwaarneming is de tweede voor Nederland en de enige van 1996. Een dag later waren ze spoorloos verdwenen (Mostert, 1996).

Rivierrombout

Vondsten van larven(-huidjes) ontvangen zelden het enthousiasme van vangsten van imagines. Gebrek aan kennis bij velen en ontkrachtte geruchten van Gele rombout *Gomphus simillimus* en Tweevlek *Epitheca bimaculata* larven zijn hier debet aan. Toch was de vondst van een volwassen *Gomphus flavipes* larve de ongelooflijkste ontdekking van de afgelopen decennia. Deze werd op 5 juni gevangen aan het Maas-Waalkanaal bij Nijmegen (Ben Crombaghs & John Habraken). Tien eerdere waarnemingen waren er in ons land, de meeste uit de vorige eeuw en enkele uit de allereerste jaren van deze. De dichtstbijzijnde populaties zijn langs de Spree (Berlijn) en de Loire (Midden-Frankrijk). Hoe is hij hier terechtgekomen? Via het netwerk van Duitse kanalen, vanuit

een onbekende populatie of nageslacht van een zwerver? Het lijkt welhaast onmogelijk.

Beekrombout

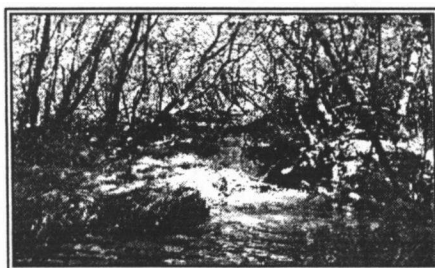
Op 18 mei werd de aanwezigheid van een bijzonder grote populatie *Gomphus vulgatissimus* langs de Buurser Beek in Zuid-Twente ontdekt. In de daarop volgende dagen werden ongeveer vierhonderd larvenhuidjes verzameld (Ketelaar & van der Wal, 1996). Niels Dingemanse en Joone Rodenburg vonden ook langs de iets zuidelijker gelegen Berkel larvenhuidjes. Uiteindelijk werd de soort in een aaneengesloten blok van maar liefst acht uurhokken gevonden. Verdere waarnemingen waren enkelingen langs de Maas bij Itteren (Gijs Kustjens), in de Meinweg op 1 juni (Turnhout, 1996a) en langs de Keersop bij Valkenswaard op 9 juni (Jeroen van Delft). In het najaar werden larven gevonden in de Nier bij Gennep, Noord-Limburg (Vissenstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap Limburg).

Gaffellibel

In augustus werd de Gaffellibel, net als in 1995, gezien in Zuid-Limburg. Meerdere waarnemers konden een exemplaar bewonderen langs de Geleenbeek nabij Heerlen op de 8ste (van Grunsven, 1996) en Rob Gubbels zag een ♂ op de 22ste en 24ste. Dit, gecombineerd met dat de soort een drie- of vierjarige levenscyclus heeft, maakt het waarschijnlijk dat het een zwerver of anders nageslacht van kolonisatie van vóór 1994 betrof. Andere soorten in dit verrassende gebied waren, naast de al bekende Zuidelijke oever- en Vuurlibel, Bosbeekjuffer *Calopteryx virgo*, Zwervende *Lestes barbarus* en Tengere pantserjuffer *L. virens*, Tengere grasjuffer *Ischnura pumilio*, Gewone bronlibel *Cordulegaster boltonii* en Beekoeverlibel *Orthetrum coerelescens*.

Hoogveenglanslibel

Met de invasie van Zwervende heidelibellen behoorde de ontdekking van meerdere exemplaren (ook eiafzettend) van *Somatochlora arctica*, en dus een mogelijke populatie, bij de bron van de Rode Beek bij Brunssum (biotoopfoto voorpagina -ST-) op 13 augustus tot de meest gedenkwaardige evenementen van 1996 (artikel Wakkie in voorbereiding). Het was alweer negen jaar geleden dat deze voor het gezien. Als klap op de er een week later een het water van de Peerkuiling. Op dit eiland werd Weidebeekjuffer *Calopteryx splendens* aangnieuwsbrief). Het is niet veenglanslibellen uit vermen, respectievelijk

De Rode Beek in volle glorie

Vuurlibel

In Limburg werd op vijf plaatsen *Crocothemis erythraea* gezien. Begin juni werden twee ♂♂ langs de Maas bij Obbicht gemeld (Gijs Kurstjens). Van half juni tot begin augustus werden maximaal zes gezien bij de Geleenbeek door Rob Gubbels. Tevens nam hij in de tweede helft van juli meerdere malen een individu waar in De Doort bij Echt alwaar Frank Bos op de 27ste een eiafzettend vrouwtje van de rode vorm zag. Op 29 juli ontdekte Dick Groenendijk niet alleen een, verwachte, populatie van de Zuidelijke oeverlibel in de ENCI-groeve in de Sint Pietersberg maar ook twee ♂♂ Vuurlibel. Tot slot verscheen nog een ♂ bij de Ruisscher Beek bij Schinveld (Rob

Gubbels). Op de in 1993 ontdekte Zeeuws-Vlaamse lokatie bij Biervliet werd een exemplaar gezien op 17 augustus (Alex Wieland). Dat de Westerschelde nu is overgestoken bewees een viertal dat door Peter Geene gevonden werd bij Domburg op Walcheren.

Zeldzame Oeverlibellen

De Zuidelijke oeverlibel bleek langs de Geleenbeek en bij Echt en Brunssum nog altijd aanwezig te zijn. Bovenstaand wordt de vondst in de ENCI-groeve genoemd. In de in april heringerichte Hemelbeek bij Elsloo zaten op 22 augustus twee ♂♂ (Rob Gubbels). De Winterswijkse vindplaats is jammer genoeg dit jaar niet gecontroleerd. Ver van bekende plekken waren meldingen van een Beekoeverlibel bij Elburg (Michiel Peters) en een ♂ Zuidelijke oeverlibel daar niet ver vandaan, bij Harderwijk, op 24 augustus (Hans Raaijmakers).

Zwervende Heidelibel

Op de allerlaatste dag van mei werd de eerste schim van het rode leger dat juni zou gaan beheersen gezien. Een van de spectaculairste libelleninvasies van de afgelopen jaren was de vloed Zwervende heidelibellen die begin juni Nederland overspoelde. Naast de voortplanting (tweemaal een vers ♂) die rond 1991 was vastgesteld bij Udenhout (Ben Crombaghs) waren er geen zekere waarnemingen sinds de jaren zestig. Binnen een week na de eerste melding werd de soort gemeld uit alle hoeken van het land (van der Weide & Dijkstra, 1996). In de duinen en bij diverse zandplassen in het binnenland werden tientalle exemplaren bijeen gezien. De hele invasie moet duizenden individuen naar het noorden hebben gestuwd. Mede door het Witte Gebieden Actieplan (WiGAP) doken op de meest verspreide plekken waarnemingen op. Ook in Duitsland, België en Engeland passeerde het fenomeen niet onopgemerkt.

Halverwege augustus verschenen op veel plaatsen uitsluitende Zwervende heidelibellen. De soort heeft zich dus in tien weken of minder voort kunnen planten. Her en der kwamen vele tientalle exemplaren uit. Het is de vraag of volgend jaar weer, eerste dan wel tweede generatie, nageslacht van de 'invadeurs' verwacht kan worden. Uiteindelijk zijn uit zo'n zestig uurhokken vondsten bekend.

Andere soorten

De Groene glazenmaker *Aeshna viridis* deed het goed met tientallen bij Reeuwijk (Kees Mostert) en de Wasperveensche Aa bij Vledder (Ketelaar, 1996).

De Gewone Bronlibel deed het redelijk in de Meinweg (maximaal zeven per dag) maar werd niet meer gevonden bij Echt. Een mogelijke zwerver dook op langs de Geleenbeek.

De Geelvlekglanslibel *Somatochlora flavomaculata* was te Budel-Dorplein minder talrijk dan in 1995. Merkwaardig was de melding van vier exemplaren (één vangst) begin juni uit het Aamsveen bij Enschede. Deze plek zal volgend jaar zeker gecontroleerd moeten worden.

Meerdere waarnemers troffen de Bandheidelibel *Sympetrum pedemontanum* weer aan in de omgeving van Bergeyk. Daarnaast werden zwervers gevonden in de Voltherbroek in Noordoost-Twente op 15 augustus (Tim van den Broek), bij Echt op 1 september (Henk Ramackers) en de Pannenhoeft bij Etten-Leur op 9 september (IWG KNNV Breda).

De Gevlekte witsnuitlibel *Leucorrhinia pectoralis* was in de Wieden bijzonder levenskrachtig met tot vijftig exemplaren per dag in de Dwarsgrachtse populatie (Tieneke de Groot), ongetwijfeld de grootste van Nederland.

Uitbreidingen

Door de activiteit rond het laatste atlasjaar werden vele soorten op zeer veel nieuwe lokaties aangetroffen. Meester van de opkomst, de Kleine roodoogjuffer *Erythromma viridulum*, koloniseerde Terschelling (eerste waarneming 1995 en nu algemeen) en Vlieland (Schiermonnikoog was in 1995 al bereikt) en is nu hard op weg de rest van Nederland zwart te kleuren. Nieuwe Waddeneilanden voor de Houtpantserjuffer *Lestes viridis* waren Schiermonnikoog en Texel (na Terschelling). Ook de Gewone Oeverlibel *Orthetrum cancellatum* lijkt daar eindelijk vaste voet te krijgen (Kalkman, 1996).

De Zwervende pantserjuffer *Lestes barbarus* is nu zoveel gezien dat hij van dé topsoort van 1994 is vervallen tot de laagste rang van dit Jaaroverzicht. Door de droogte waren de grote aantallen passé maar toch werden nog vele nieuwe plekken voor deze soort gevonden. Ook soorten als Weidebeek- *Calopteryx splendens*, Tengere pantser-, Koraal- *Ceriagrion tenellum*, Maanwater-, Tengere gras- en Breedscheenjuffer *Platycnemis pennipes*, Vroege glazenmaker *Aeshna isosceles*, Glassnijder *Brachytron pratense*, Plasrombout *Gomphus pulchellus* en Bruine korenbout *Libellula fulva* lijken hun status van bijzondere soort langzaam te hebben verloren. Het is ondoenlijk om alle interessante waarnemingen van deze soorten in het Jaaroverzicht te noemen. Het is aan het nieuwe tijdschrift dat komend voorjaar zal verschijnen en de atlas, in 1998, om hun verhalen te vertellen.

Toekomst

De vraag is of we nu alles hebben gehad. Volgt in 1997 weer de ontnuchterende werkelijkheid van de eenvoud? Welk effect maakte meer die goede jaren, de libellen of de waarnemers? Er is nog veel om ons op te verheugen. De Gaffelwaterjuffer *Coenagrion scitulum* is na zijn Franse opkomst (plaatselijk talrijk bij Calais) dé getipte één-en-zeventigste soort voor Nederland. Maar er zijn nog meer kandidaten, zoals de Vogelwaterjuffer *Coenagrion ornatum*. Zal het herstel en de creatie van natuurgebieden de vergane glorie terugbrengen? Er zijn nog vele zeldzaamheden die op kunnen duiken waaronder Zuidelijke keizerlibel *Anax parthenope* en Bronslibel *Oxygastra curtisii*. Welke soorten zullen ons land binnenkort invaderen? En hoe zal het verder gaan met de aanwinsten van de afgelopen jaren?

Oude Rijnsburgerweg 38
2342 BC Oegstgeest
e-mail: odonata@dsl.nl

LITERATUUR

- Dijkstra, K.D., V. Kalkman, R. Ketelaar & V. Mensing, 1996. De Bruine winterjuffer *Sympecma fusca* in Drenthe gevonden. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 3.
- Geijskes, D.C. & J. van Tol, 1983. De libellen van Nederland (Odonata). KNNV, Hoogwoud.
- Goudsmits, K., 1996. Winterjuffers op een zomerdag. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 3.
- Grunsven, R. van, 1996. Zuid li(m)bo III. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 4.
- Kalkman, V., 1996. Terschelling, voor de derde keer. 1996. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 5.
- Ketelaar, R., 1996. Kort verslag van het *Aeshna subarctica* zoekweekend. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 4.
- Ketelaar, R. & B.G. van der Wal, 1996. *Gomphus vulgatissimus* langs de Buurserbeek. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 4.
- Mostert, K., 1996. Impressies Libellen-onderzoek in Zuid-Holland in 1996. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 5.
- Turnhout, S., 1996a. *Sympetrum fonscolombii* nabij Loosdrecht. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 3.
- Turnhout, S., 1996b. Deze tijd vraagt om een Vrije Universiteit. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 4.
- Wakkie, B., 1996. *Somatochlora arctica*... Libellennieuwsbrief 1996 nr. 5.
- Wasscher, M., 1993. Libellenwaarnemingen in 1993. Libellennieuwsbrief 1993 nr. 3.
- Wasscher, M., 1994. Libellenwaarnemingen uit 1994. Libellennieuwsbrief 1994 nr. 5.
- Wasscher, M., 1995. Libellenwaarnemingen uit 1995. Libellennieuwsbrief 1995 nr. 6.
- Wasscher, M., 1996. Het Libellenjaar 1995: een Mega-jaar. Contactblad NLO nr. 25 februari 1996.
- Weide, M. van der & K.D. Dijkstra, 1996. *Sympetrum fonscolombii* invasie in Nederland. Libellennieuwsbrief 1996 nr.4.
- Wouda, H., 1996. Libellen op de Hoge Veluwe. Libellennieuwsbrief 1996 nr. 3.